

Dagmar Zajíčková

Víra v pokrok. Dějiny jedné evropské ideje

LOEWENSTEIN, Bedřich: *Víra v pokrok. Dějiny jedné evropské ideje*, Praha 2009.

Pojem pokrok je významnou součástí dějin vědy od antiky až po současnost. Velký vliv měla tato kategorie především v období osvícenství, kdy znamená osvobození od před-sudků a také příslib emancipace a budoucích vědeckých objevů. Pojem pokrok zaujímá důležité postavení i v následujících obdobích, sehrál důležitou roli v pozitivistické vědě devatenáctého století a nelze jej opomenout ani v současnosti, případně nedávné minulosti. Existuje řada studií věnujících se problematice ideje pokroku. Jedná se například o Delvaillovo dílo *Essai sur l'histoire de l'idée de progrès jusqu'à la fin du XIII. siècle*, Buryho *The Idea of Progress* nebo Nisbetovu práci *History of the Idea of Progress*. V českém prostředí vyšla v roce 2009 Loewensteinova práce *Víra v pokrok*, jež si klade za úkol popsat čtenáři dějiny ideje pokroku.

Autor v předmluvě zdůrazňuje, že tato kniha je jeho prvním pokusem o syntetické zpracování tématu, neboť se dosud zaměřoval spíše na dílčí aspekty dějin pojmu pokrok. Nyní autor předkládá historický přehled víry v pokrok od antiky, přes biblickou tradici, osvícenství až do počátku jednadvacátého století. Dále Loewenstein tvrdí, že jeho záměrem není předložit teorii pokroku ani postihnout reálný historický pokrok, ale v pojmu *víry* spatřuje motiv důvěry v budoucnost, očekávání něčeho nového a také od-vahu k překročení hranic (s. 12). Autor tedy hledí na ideu pokroku pozitivně na rozdíl od

některých kritiků bezmezná víra v pokrok ve filosofii dvacátého století. Kniha je přehledně rozdělena do šesti oddílů a ty se pak skládají z podkapitol.

První díl knihy je věnovaný antickému a středověkému myšlení. Autor se domnívá, že v období antiky má pro společnost větší význam to, co se opakuje, než to nové nabyté. Podle Loewensteina je všechno nové podezříváno z destabilizace původního řádu. Antická vyprávění o vzniku civilizace mají cyklický charakter, proto idea vývoje připadá starověkému myšlení absurdní.

Ve druhé části autor zdůrazňuje, že středověké myšlení se odpoutalo od antického cyklického pojetí času. „*Ve víře v pokrok se jedná o spojení mezi minulostí, která už není, rychle mizící přítomností a dosud otevřenou budoucností*“ (s. 32).

Tato část knihy klade příliš velký důraz na rozlišení mezi antickým cyklickým pojetím času a křesťanským lineárním chápáním času. Není zde zmíněna diskuze mezi antickými autory o počátcích lidského rodu (například Mýtus o zlatém věku, přičemž „zlatý věk“ je obdobím lidské neznalosti, ale blaženosti a pokrok je tím, co vede lidstvo k touze po bohatství a poté i k záhubě). Autor pouze stručně nastiňuje řecké dějepisectví a Platóna a Aristotela. Výklad myšlení těchto dvou velkých osobností je velice zjednodušený a založený na informacích ze sekundárních zdrojů. Loewenstein zjevně čerpá z Collingwoodovy *The Idea of History* (1946) a zcela opomíjí známou knihu L. Edelsteina *The Idea of Progress in Classical Antiquity* (1967). Právě Edelstein totiž ukazuje, že u některých antických autorů se objevují stopy ideje pokroku. Plné ztotožnění antického myšlení s cyklickým chápáním času je tedy značně problematické.

V druhé části knihy se autor věnuje renesančnímu a novověkému myšlení. Loewenstein zde tvrdí, že v 16. století roste důvěra v člověka a ve vzdělání. Přesto se více než představa pokroku objevuje názor, že vše lidské je nestálé a křehké. Veškerá změna tedy vede k úpadku. Loewenstein u některých autorů této doby stále spatřuje prvky cyklického chápání času (Bodin, Machiavelli) a zrození ideje pokroku tak klade až do 17. století.

Ve třetím díle se Loewenstein zabývá procesem utváření moderní společnosti a vznikem kapitalismu. V moderní kapitalistické společnosti je podle autora kritérium statusu nahrazeno individuální ctížádostí, motivem zájmu a kritériem výkonu. Původ a minulost člověka tedy v moderní společnosti ztrácejí na významu. Jako další znak nově se utvářející společnosti považuje autor i přeměnu malých uzavřených společenství ve větší sociální celky. Vznik a počátky ideje kapitalismu nachází Loewenstein v některých myšlenkách filosofa Johna Locka. Podle Loewensteina Locke nemá pochopení pro antický ideál volného času, podle něho je čas stvořen k práci. Autor se domnívá, že Locke podporuje píli a střídmost a zdůrazňuje roli peněz, s jejichž vynálezem se rodí podnět k výrobě přesahující vlastní potřeby. Peníze jsou tím, co rozbíjí původní rovnost stavu přírody, rovnost chudoby.

Čtvrtý oddíl knihy je věnován myšlení osvícenství. Autor vyzdvihuje roli rozumu v tomto období. Rozum je chápán jako nástroj lidské emancipace, ohlašuje

nárok vychovat člověka v kriticky sebevědomou bytost a v mravně autonomního jedince (s. 152). Loewenstein se domnívá, že důležitý činitel, jenž umožňoval postup osvícenství, je proces urbanizace. S tím pak souvisí i přechod od orální kultury k městským formám písemným. Autor zdůrazňuje také důležitost a vliv předchůdců osvícenství, zejména malých kroužků učenců, umělců nebo lékařů. V tomto oddílu knihy jsou zmiňovány důležité osobnosti jako například Bayle, Fontenelle nebo Condorcet. V pracích Condorceta a Fontenella nachází autor první myšlenky zdokonalitelnosti člověka. Podle Condorceta je zdokonalování důsledkem pokroku vědy a cílem dějin lidstva je neomezené zdokonalování. Dále se Loewenstein věnuje i skotskému osvícenství, neboť toto období hraje důležitou roli při vzniku moderních věd o člověku a myšlenky jednotlivých autorů se znovu objevují u významných antropologů v 19. století.

Největší nedostatek tohoto oddílu knihy je fakt, že se autor ve svém výkladu omezuje spíše na filosofii, případně společenské dění a vědy o člověku. Zcela opomíjí dobové výklady dějin vědeckého poznání (Montucla, Bailly). Například Montucla ve svých *Histoire des mathematiques* ztotožnil pokrok v matematice s rozvojem lidského ducha. Bailly považoval dějiny astronomie a pokroky, jichž tato věda dosahovala za zásadní část dějin lidského ducha. Také v této části knihy není připomenuto postavení a úkol encyklopedií, které s rozvojem věd a vědeckým pokrokem souvisejí.

V páté části knihy se Loewenstein věnuje úvahám o společnosti v 18. a 19. století. Autor se soustřeďuje zejména na revoluce, průmyslové i politické. Upozorňuje na rozdíl mezi anglickou revolucí, která je pokroková, a revolucí francouzskou, o níž tvrdí, že je úpadková. Dále se autor domnívá, že technologický a civilizační pokrok vychází z jedné konkrétní země (Anglie), neboť vynálezy vyžadují pro své uplatnění vhodné sociální prostředí.

V šestém oddílu autor rekapituluje dění v 19. a 20. století. Války ve dvacátém století a s nimi související otřesy, hospodářské a populační ztráty, byly příčinou ztráty víry ve všeobecný smysluplný pokrok. Naproti tomu ale Loewenstein tvrdí, že války nemusí stát v protikladu k pokroku, od samého počátku nejednou popoháněly evropské dějiny (s. 440). Fungují jako katalyzátor při mobilizaci zdrojů, technologické inovaci, centralizaci a zdisciplinování společnosti. Autor dodává, že různí ideologové válku schvalovali jako šanci pro revoluční zvrát nebo národní obrodu. Slibovali si od války osvobození od sobectví, třídního boje a nízké užitekosti. Také předpokládali vyšší účast obyvatelstva na národním životě a rozšíření občanských práv. Dále autor, trochu zjednodušeně, podává výklad ruské revoluce a zmiňuje Lenina. Leninovu osobnost Loewenstein nastiňuje také celkem stručně, oproti jiným, například Sorelovi, jemuž se věnuje podrobněji. V těchto místech knihy postrádám i výklad souvislosti v rámci evropského dění na počátku 20. století (zejména 1. světová válka).

Kniha je rekapitulací cesty víry v pokrok, jak autor v předmluvě naznačoval. Navzdory informacím, jež autor uvádí ke každému zmiňovanému období, i navzdory širokému autorovu záběru, je z díla patrné, že ohniskem autorova zájmu a bádání, jsou

dějiny od devatenáctého století až po současnost. Toto je velmi znatelné především v oddílu věnovaném antice, renesančnímu a novověkému myšlení a osvícenství. Autorovým záměrem sice nebylo, věnovat se podrobně těmto obdobím, přesto zůstalo mnoho důležitých věcí, jež autor opomenul. Naopak dějiny od devatenáctého století až na pokraj jednadvacátého století, jsou vyloženy velmi podrobně a pečlivě.

Kniha *Víra v pokrok* podává systematický výklad myšlení a dění v jednotlivých historických obdobích a jistě čtenáři pomůže k vytvoření představy, jak vypadala cesta, jíž se víra v pokrok ubírala. Čtenář ale nemůže očekávat, že si po přečtení této knihy objasní význam pojmu pokrok, případně k čemu tato kategorie sloužila.

LOEWENSTEIN. Bedřich: Víra v pokrok. Dějiny jedné evropské ideje, Praha, OIKOYMENH, 2009, 560 s.